

Concepții istorice cu caracter socio-economic privind dezvoltarea rurală

Vasile-Mihai Cucerzan¹

Abstract: A scientific image of the Romanian village and peasant, an image that would constitute a real support for projects of improvement in the modern sense of the rural world, is provided in particular by socio-economic analyses due to rural sociology. In this article, we summarize some of them.

Keywords: rural sociology, village, agronomy, development, countryside, social agronomy.

Pentru Ion Ionescu de la Brad (1818-1891), întemeietorul agronomiei științifice românești, problema rurală este o caracteristică definitorie a societății românești și a statului român prin cele două aspecte capitale: „problema țărănească” și „problema agrară.”

Între altele, acest mare învățat și om de acțiune este autorul unor importante monografii zonale – cele dintâi la noi.

Efectuate pe bază de chestionar, aceste monografii social-agrare, au cercetat zone precum județele Dorohoi (1866), Mehedinți (1868), Putna (1869).

Ion Ionescu acordă o mare însemnătate omului educat, înzestrat cu cunoștințe profesionale și capital moral.² Între scopurile sale a fost înființarea de școli de agricultură și ferme model (în 1870 înființează „Școala particulară” de agricultură de la Brad).

Mihail Kogălniceanu (1817-1891) a fost unul din partizanii progresului economic și social-politic îndeosebi în timpul lui Alexandru Ioan Cuza.

În acest context poate fi citat discursul pentru realizarea reformei agrare din 1864. Dacă, scria el, în țară este o chestiune mare și grea, negreșit că este chestiunea (...) îmbunătățirii soartei țăranilor (...), a însăși temeliei naționalității noastre (...). Nici o chestiune în hotărârea ei nu reclamă mai mult patriotism, înțelepciune, dreptate și abnegație totodată decât reforma agrară”, „marea reformă.”³

Profesor de agricultură și de economie agrară, Petre S. Aurelian (1833-1909), atent la realitățile și necesitățile satului românesc, a stăruit, între altele, pentru extinderea și întărirea micii gospodării țărănești prin dezvoltarea industriei casnice fără a uita importanța mișcării cooperatiste din România timpului său.

Importantul om politic Ion I.C. Brătianu (1864-1927) considera ca fiind de actualitate următoarele probleme agrar-țărănești: „regimul micii proprietăți,

¹ Lector Dr., Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară Cluj-Napoca, Romania, mcucerzan@usamvcluj.ro

² Toader Ionescu, *Gândirea economică din România în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX*, Cluj-Napoca, 1992, p. 25-28.

³ *Împroprietărirea țăranilor*, Discurs, Tipografiile române unite, p. 1.

îndrumarea tehnicii agricole a țăranimii, instrucția rurală, organizația de credit, dezvoltarea spiritului de economie, în mijlocul și alături de toate aceste preocupări se ridică și chestiunea repartițiunii proprietății, adică a distribuirii solului, în marea și mica proprietate.”⁴

Preocupat de problemele economiei românești inclusiv ale satului și agriculturii, respectiv de îmbunătățirea situației acestora a fost și intelectualul encicloped Bogdan Petriceicu Hașdeu (1838-1907). Referindu-se la „satul model” el apreciază că acesta ar trebui să cuprindă trei secțiuni („rubrici”) mari fiecare ca tot atâtea subdiviziuni: „I. Condițiuni intelectuale: 1. școală; 2. biserică; 3. serviciul oștăresc; II. Condițiuni igienice: 1. locuință și îmbrăcăminte; 2. spitale; 3. hrană; III. Condițiuni economice: 1. instituții de credit; 2. căi de comunicare; 3. irigațiuni și canalizare.”⁵

Interesat științific atât ca istoric, precum și ca economist, de situația și soarta satului român a fost A. D. Xenopol (1847-1920). Remediu îl află într-o acțiune radicală: trebuie făcut numaidecât o spărtură în răul ce roade măduva și puterea poporului, dacă nu este să pierim cu toții; căci nu este nici o îndoială că întreaga existență a statului și organismului nostru social atârna de viața și de puterea statului de temelie, de aceea ce va numi ceva mai departe „talpa țării noastre.”⁶

Mare proprietar și om politic conservator Constantin A. Garoflid (1872-1943) a studiat agricultura și satul românesc din perspectivă istorică și socială în vederea elaborării unui program documentat de reforme. El a insistat asupra necesității unei categorii rurale mijlocii („proprietarul mijlociu”) care să producă atât pentru consum propriu, cât și pentru piață.

Socialistul Constantin Dobrogeanu-Gherea (Solomon Katz) consideră (*Neoiobăgia*, 1910) că sistemul socio-economic al realităților românești de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX ar fi ceea ce enunță în chiar titlul lucrării sale – neoiobăgia – amestec de elemente determinante ale vechii iobăgii și de elemente capitaliste. Soluția lui Gherea pentru ameliorarea vieții mizere a satului și țăranului român ar fi desființarea totală și imediată a regimului neoiobăgist pe planul proprietății, a legislației și producției.

Doctrina poporanistă a fost reprezentată tipic de către Constantin Stere (1865-1936). Acest autor consideră că toată organizarea ierarhică a omenirii s-a făcut prin „superputeri” la baza piramidei sociale aflându-se țăranimea. Sistemul capitalist s-a edificat, în concepția sa, pe „ruina parțială” a gospodăriei țărănești. Soluția preconizată de Stere este, pentru țările agricole (așa cum era și România), în afara modelului socialist; progresul capitalismului nu presupune în mod obligatoriu

⁴ Discurs asupra împrumutării rurale, 1914, în *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. IV, p. 216.

⁵ Apud, Toader Ionescu, *Gândirea economică din România în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX*, Cluj-Napoca, 2002, p. 57.

⁶ A. D. Xenopol, *Mijloacele de îndreptare a stării țăranimii noastre*, Iași, 1907, p. 1.

„stagnarea țărănimii” deoarece aceasta se poate afirma prin „cooperatie” care, spune el, ajunge „să ofere proprietății țărănești toate avantajele marii agriculturi.”⁷

Ideologia sămănătoristă (N. Iorga, Al. Vlahuță, Spiru Haret, M. Sadoveanu, O. Goga, A. C. Popovici, O. Codru Tăslăuanu, I. Nistor, D. Anghel, St. O. Iosif, I. A. Basarabescu și revistele Sămănătorul, Luceafărul, Făt-Frumos, Ramuri), profund atașată satului și țăranului român respectiv națiunii române, preconiza o seamă de reforme: „Pământ, carte și drepturi, toate trei și cât se poate mai repede.”⁸

Un ecou deosebit în cadrul acestei mișcări a avut concepția lui Spiru Haret („haretismul”) despre ridicarea culturală a satelor prin activitatea preoților și învățătorilor. „Om al țărănimii” și „om al școlii”, cum i s-a spus, a ridicat, după un studiu temeinic al realităților rurale, instituțiile de învățământ la un nivel la care acestea s-au menținut câteva decenii.

Doctrina „țărănistă” (între alții C-tin Stere, Virgil Madgearu, M. Ralea) era considerată de către adepții săi drept ideologia adecvată realităților românești în care economia rurală, satul și țăranul, dețineau o preeminență absolută. „Statul țărănesc” reprezenta expresia statală a țărănismului. Între adepții acestui program mai era sociologul P. Andrei, omul politic I. Mihalache, filosoful C-tin Rădulescu-Motru. Așa cum arăta C-tin Stere statul român va trebui să aibă caracter țărănesc, gospodăriile țărănești să prospere prin susținerea unui „sistem cooperativ” în cadrul unei „democrații rurale.”⁹

Economistul și omul politic Virgil Madgearu (1887-1940) – autor alături de alții al doctrinei „statului țărănesc”, a arătat o atenție deosebită dezvoltării satului românesc în lucrări de mare influență în plan național și cu ecouri notabile în afara țării. Volumul *Agrarianism. Capitalism. Contribuții la studiul evoluției sociale românești* întreprinde o analiză aprofundată a economiei și societății românești inclusiv în sens rural afirmând rolul preponderent al țărănimii în acest proces. În lucrarea *Țărănismul* (Virgil Madgearu a fost unul din liderii Partidului Național Țărănesc alături de Iuliu Maniu, Ion Mihalache etc.) analizează între altele situația țăranului român ca producător, consumator și cetățean. În calitatea lui de producător (și mic proprietar) el are nevoie de cât mai multe cunoștințe științifice din agricultură precum și referitoare la înzestrarea gospodăriei sale cu unelte, vite și semințe selecționate. Alcătuind cea mai numeroasă categorie de consumatori țărănimea este interesată direct în progresul industriei. În calitate de cetățean, țăranul este izvorul principal de energie etnică inclusiv demografică. În alte lucrări, precum *Reforma cooperatiei* (scrisă împreună cu Gromoslav Mladenatz) se ocupă de principiile cooperatiei, de relațiile acesteia cu statul etc. Scrisă sub influența marii crize economice de supraproducție din anii 1929-1933, lucrarea *Orientarea agriculturii române* propune, alături de analiza științifică a problemei, anumite soluții cum ar fi

⁷ Constantin Stere, *apud. Dicționar de sociologie rurală*, Coordonatori Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea, Editura Mica Valahie, 2004, p. 550.

⁸ N. Iorga, în *Neamul românesc*, 29 oct. 1906.

⁹ *Apud, Dicționar de sociologie rurală*. Coordonatori Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea, Editura Mica Valahie, 2004, p. 550.

raționalizarea activității agricole, reorientarea spre activitatea zootehnică, înzestrarea tehnică modernă („tractorizarea”). Încrăzător în satul și țărănul român, Madgearu lansează lozinca „înapoi la ogor”. „Eu cred [...] că lozinca înapoi la ogor are o imensă valoare politică și o imensă valoare spirituală. Deci să aruncăm lozinca înapoi la ogor, adică înapoi cu gândul și cu sufletul, dar și cu acțiunea către ogorul nostru.”¹⁰ Alături de prof. Gr. Mladenatz, prof. V. Madgearu a fost un campion al concepției agriculturii asociative. În opera lor comună *Codul cooperăției* (anteproiect), ocupându-se de principiile agriculturii asociative de tip cooperatist, autorii definesc această realitate astfel: „Cooperativele sunt asociații de persoane, cu capital variabil, formate de un număr nelimitat de producători sau consumatori, care își propun realizarea unor anume scopuri comune stabilindu-se un schimb reciproc de servicii între acesta și cei întovărășiți.”¹¹ O atenție deosebită se acordă băncilor populare datorită cărora mulți țărani au putut să-și cumpere pământ și unelte necesare agriculturii.

Unele lucrări ale prof. Gramoslav Mladenatz au fost scrise în colaborare cu V. Madgearu (*Reforma cooperăției, Codul cooperăției* – v. mai sus). Altele scrise de el au fost *Tratat general de cooperăție, Legislația cooperatistă* (1929), *Gândirea cooperativă în România* (1938), *Noile fundamente ale științei economice* (1943). A fost alături de Madgearu, unul din teoreticienii cei mai autorizați și activi ai principiului cooperatist în România. „Cooperativa, scria el, este o asociație liberă de un număr nelimitat de persoane (mici producători și consumatori), care urmăresc satisfacerea anumitor necesități economice prin înființarea unei întreprinderi comune, care organizează un schimb reciproc de servicii între asociați și asociație.”¹²

Comună acestor prestigioși autori a fost convingerea că prin cooperăție satul și țărănul român vor putea face pașii necesari în direcția dezvoltării lor economico-sociale și culturale. Aceasta pentru că, apreciau ei, agricultura asociativă dispune, prin resursele sale materiale, sociale și organizatorice, de o seamă de avantaje nete față de formele individuale, tradiționale de muncă ale societății noastre.

O etapă nouă, de apogeu chiar, în cercetarea satului românesc real, în spațiu și timp, este marcată de activitatea *Școlii monografice de la București* (1921-1948) avându-l ca inițiator și mentor pe Dimitrie Gusti (1880-1955). Din „școala” sa au făcut parte între alții H. H. Stahl, Th. Herseni, A. Galopenția, I. Conea, Oct. Neamțu etc.

Din păcate, cel de-al doilea război mondial și apoi regimul totalitarist postbelic au dus la sistarea cercetărilor sociologice ilustrate de către Școala Monografică de la București și a Institutului Social Banat-Crișana.

Datorită importanței demografice, economice, sociale și culturale a satului și țărănului român, nu numai cultura națională românească, ci și istoria poporului român a fost, precum se știe, marcată decisiv de problema rurală.

¹⁰ Virgil Madgearu, *Organizarea agriculturii românești*, 1931, p. 4.

¹¹ Virgil Madgearu și Gramoslav Mladenatz, *Codul cooperăției (ante-proiect)*, p. 47.

¹² Gramoslav Mladenatz, *Tratat general de cooperăție*, București, 1953, p. 33.

Etapele cunoașterii acestei probleme au fost acelea ale cunoașterii în general, de la conștiința comună la conștiința sistematică, de la observarea și descrierea materialului faptic la explicarea științifică a lui și de la teorie, prin funcția praxiologică a acesteia, la practică. Este instructiv să ne amintim că cele dintâi referiri la situația satului și țăranului român sunt acelea care constată și deplâng problemele sale specifice (v. D. Cantemir, Școala Ardeleană).

La relativ scurtă vreme de la observarea și descrierea situației reale a ruralului românesc, s-au inițiat cercetări asupra cauzelor acestei situații și au fost formulate propuneri (proiecte și programe) pentru ameliorarea ei. Între acestea din urmă a cunoscut o anumită notorietate soluția „*agronomiei sociale*”.

Ea a fost susținută, inițial după model extern (îndeosebi A. Ciaianov), de către o seamă de intelectuali, specialiști în agronomie (dar și din alte domenii precum pedagogia) preocupați atât de aspectele teoretice și practice ale agriculturii, cât și de acelea sociale și economice ale satului și țăranului în cadrul societății românești.

Iată câteva opinii ale unor protagoniști români ai agronomiei sociale:

Crum Mihăilescu afirma că: „Agronomia socială este disciplina care studiază mijloacele utilizate în decursul timpurilor și-n diferitele regiuni de pe glob, pentru ridicarea cantitativă și calitativă a producțiunii agricole, pentru ca să poată apoi stabili norme generale, aplicabile oriunde și oricând în vederea aceluiași scop.”

Nicolae Constantinescu-Ismail menționa că: „Agronomia socială urmărește ridicarea întregii stări sociale a populației rurale, acționând nemijlocit asupra factorului om, canalizând procesul de evoluție agricolă și accelerând ritmul lui spontan.”, iar Stanciu Stoian: „În toate țările agricole ale Europei (...) agronomia, știința agriculturii, a fost nevoită să țină seama de elementul țăran – chiar când proprietatea a rămas latifundiară. Din <agronomie> pur și simplu, ea a devenit agronomie socială.”

Profesorul clujean Mihai Șerban (1887-1947) va exprima sistematic concepția despre agronomia socială în lucrarea *Introducere în agronomia socială* (1939). Acesta considera că „Agronomia socială are la bază concepția că agricultura nu este un scop în sine, ci un mijloc pentru ridicarea materială și culturală a populației în general și a populației agricole în special”.¹³ Între măsurile pe care Mihai Șerban le propune pentru depășirea neajunsurilor satului autohton sunt: intervenția statului, organizația cooperatistă, instrucția profesională și „în prima linie, *educația*, ridicarea nivelului de cultură generală.” Cei mai importanți factori ai progresului social sunt, în concepția sa, deșteptarea conștiinței, stimularea ambiției și a sentimentului de responsabilitate civică, atașamentul patriotic față de neam și țară. Pe lângă aceste obiective sociale și culturale generale, școala trebuie să transmită o serie de cunoștințe practice capabile să facă din absolvenții săi cetățeni conștienți și activi, buni gospodari). Organizarea este cel mai important factor modern de producție și astfel de creștere a prosperității sociale. Iar realizarea sa cu mijloace naționale este organizația cooperatistă prin, mai întâi, dezvoltarea spiritului cooperatist și sprijinirea începuturilor activității cooperatiste.

¹³ Mihai Șerban, *Introducere la studiul agronomiei sociale*, București, 1939.

Așadar, acești autori – și alții – au fost, se înțelege adepți și ca atare militanți convinși ai agronomiei sociale vizând în realizarea ei un fel de remediu al dificultăților satului, țăranului și societății românești din perioada interbelică.

În concluzie, suntem în drept să estimăm că astăzi, în condițiile noilor realități socio-economice specifice integrării României în structurile europene, experiența agronomiei sociale poate oferi unele soluții eficiente pentru organizarea și funcționarea modernă a satului și agriculturii țării noastre, în contextul unei dezvoltări rurale durabile. Oricum, ea constituie un capitol important, de neînlocuit, în eforturile societății românești în direcția progresului și prosperității sale agricole și rurale în sistemul social global autohton.